

האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור – מלחמת "חרבות ברזל" כמקרה בוחן – גל פרל

גל פרל, חוקר בכיר במרכז דדו וסרן (מיל') בעוצבת הצנחנים "חיצו האש".

תקציר

במלחמת "חרבות ברזל" פורסם לא אחת שצה"ל הכריע מערכים ומרחבים שבשליטת חמאס ונאלץ עד מהרה לשוב וללחום שם. נשאלת השאלה האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור. צה"ל רשם במלחמה הישגים מבצעיים מרשימים, הכריע את חזבאללה ואף הגיע בזירת איראן אל סיפה של ההכרעה, אולם מאמץ משמעותי להכריע ביבשה, ברמה הטקטית, צבא טרור התקיים במלחמה רק ברצועת עזה (בלבנון התמרון היה נדבך משני בלבד). מניתוח מערכה זו עולה שצבא טרור מכריעים בשילוב שבין הכרעת צבאות תעשייתיים, באמצעות מהלך תחבולני שמערער, מוציאו משיווי משקל וממוטט את מערכיו במהירות, לבין לחימה סיוזיפית ושיטתית בטרור, לאחר שהתפרק לתאי טרור קטנים.

מבוא

במלחמת "חרבות ברזל" פורסם לא אחת שצה"ל הכריע מערכים ומרחבים שבשליטת חמאס ונאלץ עד מהרה לשוב וללחום שם. כך למשל, הצהיר צה"ל בספטמבר 2024 כי כוחותיו הכריעו את חטיבת רפיח (לוי, 2024), ובאפריל 2025 הודה שיש לשוב ולפעול כנגד חטיבת רפיח של החמאס, שכן היא לא הוכרעה (זהר, 2025).

מקרה דומה אירע בעיירה בית חאנון. צה"ל תקף את בית חאנון כבר בראשית המלחמה. על אוגדה 252 בפיקוד תא"ל מורן עומר הוטל לתקוף ממזרח למערב את בית חאנון, הן מהלך הטעיה בהתחשב באופן התקיפה ובכיוונה כפי שכוחות חמאס ציפו לה (ציר ראיית צה"ל) והן כדי להסיר את האיום מעיירה זו על שדרות הסמוכה אליה. לאוגדה הוכפפו חטיבות השריון במילואים הראל (10) והמחץ (14), חטיבת הנגב (12) חטיבת חי"ר במילואים של יוצאי גבעתי, וכן עוצבת הקומנדו במילואים "חיצו האש" (551). בחצות, בליל 29/28 באוקטובר 2023, חצו כוחות 551 את גדר הגבול מקיבוץ ארז לרצועת עזה, ונעו רגלית בציר שאורכו כשלושה קילומטרים לבית חאנון. גדוד הצנחנים מילואים 697 הוביל את התנועה (גילוי נאות: הכותב לחם במסגרתו במהלך "חרבות ברזל"), כשבחוד נעו דחפורי D-9 ופלוגת הטנקים שהוכפפה לו. עם אור ראשון תקף הגדוד את פאתי השטח הבנוי. הגדוד התבסס בפאתי השטח ובדירוג קל הגיעה אחריו כלל החטיבה. כוחותיה פגעו בפעילי חמאס, השמידו תשתיות טרור, אמצעי לחימה, מפקדות ועמדות לחימה ומנהרות. במקביל פעלה גם חטיבת הנגב במרחב אחר בעיירה וחטיבת המחץ כבשה את מוצב "פלסטיין" הסמוך לגדר. בתום כשבועיים של לחימה הוטלה חטיבה 551 ללחימה בבית להיא. מי שעזב את העיירה בית חאנון, לאחר ששזף בעיניו את שדה הקרב, לא יכול היה לדמיין שמישהו יידרש שם כעבור שנה ויותר ללחימה עצימה. אבל כוחות צה"ל, דוגמת חטיבת הנח"ל, לחמו שם שוב באוגוסט 2024 וגם בינואר 2025 פגעו באויב וספגו אבדות (לוי, 2025).

מנגד, ישנם שורה של ניתוחים המלמדים כי חזבאללה הוכרע, חמאס הוכרעה כצבא טרור (ועברה לפעול בתצורה של גרילה) ולאחרונה במבצע "עם כלביא" הצליחה ישראל להביא את איראן אל סיפה של ההכרעה. צה"ל הצליח בעבר להכריע צבאות סדירים בשורה של עימותים, בין שישאל יזמה את המערכה (מלחמת ששת הימים) ובין שהיא נכפתה עליה (מלחמת יום הכיפורים) כמו גם ארגוני טרור (גירוש אש"ף מביירות לתוניס במלחמת לבנון הראשונה והכרעת טרור המתאבדים באנתיפאדה השנייה). אך עם השנים והשתנות האיומים חל שינוי ביכולתה להכריע ברמה הטקטית צבאות טרור ועלתה השאלה האם ניתן בכלל להכריע ארגונים כאלו ברמה הטקטית, כלומר להכריע כוח חמאס או חזבאללה בעיירה או בכפר בלבנון?

מושג ההכרעה הרחב, ברמות הניתוח השונות (אסטרטגית ואופרטיבית) וההבדלים בינו לבין מושגים דומים, דוגמת ניצחון והכנעה חורגים מתחום מאמר זה, וכמוהם הכרעות שהשיג צה"ל

במלחמת "חרבות ברזל" בזירות אחרות באמצעות כוח אווירי לבדו או בסיוע משני של הכוח היבשתי (אף שהן יוזכרו כאן), אך דומה שכדאי לבחון האם וכיצד ניתן להכריע טקטית, בתמרון קרקעי, צבאות טרור – כאשר כמקרה מבחן תשמש לחימת צה"ל ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל".

מה זו הכרעה ומהי הכרעה ברמה הטקטית ביבשה?

הכרעה צבאית במלחמה היא "שלילת כושר הלחימה של היריב, במהלך מלחמה, בשדה הקרב, באמצעים צבאיים, אשר התאוששות ממנה במסגרת אותה מלחמה היא בעלת הסתברות נמוכה ביותר" (קובר, 1996, עמ' 25-26). כושר הלחימה של היריב מורכב מצירוף שני משתנים: הרצון והיכולת. ניתן לומר כי הרצון הינו המחויבות, המוטיבציה, רוח הלחימה והנחישות, היכולת, משמע צירוף האמצעים והכישורים הקיימים ברשות המדינה לצורכי ניהול העימות הצבאי בשדה הקרב. ניתן לומר כי לפיחות במרכיבי היכולת השונים, בין שמדובר בפיקוד ושליטה, בטכנולוגיה או בסדר הכוחות, השפעה ישירה על מרכיבי הרצון לפתוח בלחימה או להמשיך בה. הדבר מייצר דינמיקה של קריסה (קובר, 1996, עמ' 26). יש להדגיש כי הכרעה היא קודם כול עניין של מצב תודעתי. כמאמר קולונל ג'ון בויד, איש חיל האוויר האמריקני, "מכונות אינן נלחמות. קרקע אינה נלחמת. בני אדם נלחמים. אתה חייב להיכנס למוחם של בני אדם. שם מנצחים את הקרב" (שלח, 2003, עמ' 41).

בתורת הלחימה (תו"ל) של זרוע היבשה, קרי הרמה הטקטית, הכרעה מוגדרת כהבאת האויב למצב שבו הוא אינו מסוגל לפעול ביעילות כנגד כוחותינו ותוך כך לכפות עליו את רצוננו. הנדבך הטקטי של קביעה זו הוא הגעה לעמדת יתרון על האויב שמנטרלת את האפקטיביות שלו (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 17, 50). בתו"ל מוגדרות שתי גישות להשגת הכרעה זו:

- גישת התמרון – גישת התמרון היא תחבולנית במהותה מכיוון שהתוקף צריך לאתר נקודת תורפה, ליצור אותה או לנצלה במטרה לגרום להלם בקרב האויב כך שלא יוכל להתאושש ויתמוטט. גישת התמרון מחייבת הכרה מיטבית של האויב, של היערכותו, של נכסיו החיוניים, של מרכזי הכובד ושל תורפותיו בכדי לנצלם להכרעתו. "גישת התמרון מחייבת לתת עצמאות רבה לכל מפקד ולכל כוח ולבזר את הפיקוד והשליטה – פיקוד משימה". זאת, כיוון שמהירות הקרב ותנאיו המשתנים לא יאפשרו תמיד למפקדי המשנה או לממלאי התפקידים האחרים לקבל הנחיות באשר לפעולות אותן עליהם לנקוט בשלל המצבים הקרביים שייפגשו, וכן כדי לאפשר להם לנצל הזדמנויות שיתפתחו בשדה הקרב" (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 65).

- גישת השחיקה – גישת השחיקה מבוססת על השמדה ועל פגיעה בנכסי האויב במטרה לשחוק ולצמצם אותם עד שלא יוכלו לפעול באופן יעיל. הכרעת האויב מושגת בדרך של השמדה שיטתית של פעיליו ושל נכסיו עד שלא נותרים בידי די מאלו בכדי להתגונן או לתקוף (יש לזכור ש"שחיקה היא תמיד הדדית") (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 66). צה"ל מעדיף מסורתית את גישת התמרון בשל הפוטנציאל שלה לקצר את משך המערכה שכן היא מאפשרת לממש עקרונות מלחמה, כמו תחבולה, מיצוי הכוח וריכוז מאמץ. גישת התמרון מחייבת נקיטת פעולה תחבולנית אך גם קצב מבצעים גבוה על כלל מערכי האויב, בהתאם לעקרון המלחמה – רציפות והמשכיות – בכדי להכריע את האויב במהירות. כוחו של התמרון תלוי במומנטום, וחייבים שיהיו לו עוצמת אש וכושר תנועה. הקצב, מורכב למעשה משבעה גורמים שמקיימים קשרי גומלין: ניידות פיזית, שיעור התקדמות טקטי, כמות המידע ואמינותו, סיוע לוגיסטי וקרבי, זמן השלמת התנועות ופיקוד ושליטה ותקשורת. כאשר לא פועלים כך – גם האויב יתאושש (סימפסון, 1999, עמ' 60, 152).

המחשה למערכה יבשתית שכזו מהעת האחרונה ניתן לראות בפרוץ מלחמת "חרבות ברזל", כאשר חמאס הוציאה לפועל מתקפה יזומה, מפתיעה, מבוססת תחבולה, שזיהתה היטב את מרכזי הכובד, את העוצמות ואת נקודות התורפה של צה"ל, מיקדה את מאמציה כדי לנטרל את יתרונות צה"ל, ניצלה את חולשותיו ובסופו של דבר הכריעו כוחות חמאס טקטית את אוגדת עזה (בזק וגילת, 2024). לרשות חמאס עמדו יתרונות ברורים בסדרי כוחות (סד"כ) לוחם ובאמל"ח וכן כלל היתרונות שמהם נהנה הצד שיוזם ומפתיע. זאת ועוד, התוכנית התחבולנית שמימשה, שהתבססה על עיתוי (רמת כוננות נמוכה והיקף כוחות מצומצם עקב החג), "הרדמת" הצבא והימנעות מיוזמות התקפיות בתקופות מתיחות ועימותים קודמות בכדי שלא לחשוף את תוכנית המתקפה.

לבסוף, בבוקר ה-7 באוקטובר 2023 החלה המתקפה במטח כבד של טילים, רקטות ומרגמות. בחסותו תקפו פעילי חמאס מצלמות ואמצעי תצפית אחרים, בין השאר באמצעות כטמ"מים מתאבדים, כמו גם גנרטורים ומערכות תקשורת. המטרה – "לעוור" את כוחות צה"ל. במקביל, מאות חמושים של כוח נוח'בה רכובים על טנדרים ואופנועים (ואפילו מצנחי רחיפה), עמוסים בנשק ובתחמושת, קרבו לגבול, הפעילו מטענים, כמו גם ציוד מכני הנדסי כבד, ופרצו אותו בעשרות נקודות (דבורי, 2023). או אז הם תקפו את מוצבי הגדר, שהיו למעשה מחנות שקשה להגן עליהם ולא סיפקו הגנה לסביבתם (חזות, 2024, עמ' 333). בין היתר פשטו פעילי הנוח'בה על מפקדת אוגדת עזה במחנה רעים ושיתקו אותה. יתרה מכך, בעוד פעילי הנוח'בה בגלים הראשון והשני פשטו על יישובי העוטף, מתכנני המתקפה שצפו מראש כיצד יטיל צה"ל תגבורות להדיפת המתקפה, ביקשו להשתלט על צמתים אסטרטגיים במטרה לארוב לכוחות התגבורת. התוצאה – טבח ביישובי העוטף וחמור מכך הכרעת אוגדת עזה.

צבא טרור – קווים לדמותו

מאז ראשית שנות ה-2000 חל שינוי בטבע האיומים הצבאיים על מדינת ישראל. מצד אחד נותרו במשך שנים איומים מצד צבאות תעשייתיים, כמו צבא סוריה בימי משטר בשאר אל-אסד, אך האיום שבפלישה ובכיבוש חלק משטחה פחת. לעומתם עלתה חומרת האיום תלול המסלול והאש הטיילת והרקטית מצד ארגונים תת-מדינתיים וסמי-צבאיים דוגמת חמאס וחזבאללה (איזנקוט, 2010, עמ' 23-32). התפתחות נוספת היתה בהפיכת ארגונים אלו, כהגדרת צה"ל, לצבאות טרור של ממש במן התפתחות אבולוציונית של ארגוני הטרור שהתמסדו והתבססו וחדרו אליהם מאפיינים צבאיים שונים. הדבר בא לידי ביטוי בהתארגנות בעלת אופי צבאי בכל האמור בהצטיידות באמצעי לחימה מתקדמים (ובכלל זה בארסנל רקטי אדיר), בהקמת מבנה פיקוד ושליטה היררכי, בהיערכות להגנה בשטח עם עמדות, מפקדות, בונקרים, ובהקמת יכולת תמרון מסוימת בדמות כוחות רציון של חזבאללה שיועדו לכבוש את הגליל וכוחות הנוח'בה של החמאס (כוכבי, 2019).

מעל כל אלו עמדה איראן כגורם שמימן ושאימן צבאות טרור אלו (ומיליציות נוספות), כמו גם כמדינה שצבאה פיתח תוכנית גרעין צבאית ומערך טילי קרקע-קרקע שאיים על העורף הישראלי (הנדל וכץ, 2011, עמ' 80-82; 187-188). אמנם בפיקוד הצפון ניכרה השקעה ניכרת במוכנות לאפשרות שכוחות העילית יופעלו בהפתעה ויבקשו לכבוש מוצבים ויישובים סמוכי גדר (ברעם ופרל פינקל, 2021, עמ' 8-9), אך בפיקוד הדרום ובמיוחד באוגדת עזה לא נערכו לפלישה נרחבת ומערך ההגנה קרס בתחילת המתקפה (קובוביץ, 2025).

בבואנו לדון באופן שבו מכריעים צבאות טרור שכאלו ראוי שנבחן קודם מהם המאפיינים העיקריים שלהם:

- חוסר ההיצמדות לתורת הלחימה. בתהליך התכנון ובניין הכוח מפתח צבא הטרור תורת לחימה המתאימה למאפייני הסביבה המבצעית והלחימה שבה הוא צפוי לפעול ואינו מתעקש על תפיסה שאינה רלוונטית למצב החדש.

- מעבר קל ממראה צבאי – מדים, אפוד, קסדה – למראה אזרחי המאפשר היטמעות באוכלוסייה. אותם לוחמים שקודם לכן התהדרו במדים ובציוד משובח והופיעו בסרטוני התעמולה של צבאות הטרור כמי שהינם לוחמי קומנדו מיומנים המפעילים ציוד צבאי חדשני, לא מהססים לנטוש כל מאפיין צבאי ולעטות כסות אזרחית של בלתימעורבים במטרה לשרוד, כאשר אמצעי הלחימה (אמל"ח) מוסתרים בדירות מבצעות, במנהרות ובונקרים בשיטת "זרוק והשתמש".
- התהליך שצבא טרור עובר בלחימה עצימה עם האויב העולה עליו ביכולותיו שונה מאוד מזה שעובר צבא סדיר ותעשייתי. כאשר צבאות סדירים תעשייתיים, מבוססי היגיון והכוונה מדינתיים, סופגים מהלומה מרסקת ומכרעת הם נשברים ומאבדים את היגיון פעולתם. לעומתם כאשר צבא טרור סופג מהלומה שכזו הוא מתפרק לפרודות הבסיס – תאי הטרור.
- מאפיין מערכתי נוסף של צבאות הטרור, הנוגע בעיקר לאלו במזרח התיכון, והוא אולי הביטוי האסטרטגי העליון של ארגונים אלו, נוגע לכך שהוא אינו מפסיק להילחם כל עוד הוא יכול. צבאות טרור מחויבים לרעיון "ההתנגדות", גם אם ההצלחה תתמהמה ולא תגיע בתקופת חייהם הרי שהם "נוטעים חרובים" (אל"מ ג', 2024, עמ' 42).
- ברמה הטקטית ישנם מאפיינים שצה"ל פגש במלחמה, המאתגרים את היכולת להכריע צבא טרור: כמות אמל"ח עצומה, שפוזרה בכל מרחב הלחימה (ואינה "צמודה לכוח" כפי שנהוג בצבא סדיר), מערכים תת־קרקעיים בהיקפים אדירים שאתגרו דרמטית את היכולת של כוח מתמרן להשיג עמדת יתרון על האויב.

גדוד צנחנים מילואים 9263 בפשיטה על מחסן אמל"ח בכפר בדרום לבנון במלחמת "חרבות ברזל", (צילום: דובר צה"ל).

אז איך מכריעים צבא טרור ברמה הטקטית ביבשה אם בכלל?

מכל האמור לעיל ניכר כי הכרעת ארגוני טרור או צבאות טרור ברמה הטקטית, אינה אירוע שניתן להשיג בשישה ימים ואף לא בלוח זמנים קצר הדומה לזה שבמסגרתו צלחו כוחות צה"ל את תעלת סואץ וכיתרו את הארמייה השלישית במלחמת יום הכיפורים (19 ימי לחימה נטו). ראש המטות המשולבים האמריקני, האדמירל מייקל מאלן, אמר כי "ההצלחה בסוג זה של מלחמות תהיה תמיד מתמשכת, לא מכרעת. לא יהיה יום אחד שבו נעמוד ונאמר 'זה נגמר. ניצחנו'. אנחנו ננצח, אבל נעשה זאת רק לאורך זמן ורק לאחר תהליך מתמיד של הערכה מחדש והתאמה. למען האמת, ההרגשה לא תהיה כמו מי שזה עתה הנחית מהלומת נוק־אאוט, אלא כמו מי שהחלים ממחלה ממושכת" (שלח, 2015, עמ' 79).

בהתאמה אין איש שיכול להצביע על תאריך מוסכם שבו הסתיימה האנתיפאדה השנייה. יש כאלו שרואים בביצוע ההתנתקות מרצועת עזה, בקיץ 2005, כאקורד הסיום של המערכה. אחרים

בהשלמת בניית גדר ההפרדה, כשנה מאוחר יותר, שיצרה קושי גדול לפעילי טרור להוציא לפועל פיגועים בלב ישראל. ישנם כאלו שחושבים שמדובר בשילוב של השניים ויש מי שמהדרים ומציינים את 2007 כשנה שבה דעך טרור המתאבדים. כך או כך, נראה שהדבר אורך זמן רב. אמנם מבצע "חומת מגן" במרץ 2002, שבמסגרתו פעלו כוחות צה"ל בכמה ערים ביהודה ושומרון במשך כחודש וחצי (הראל ויששכרופ, 2004, עמ' 235-269), היה לנקודה ארכימדית אך הוא לא הכריע את המערכה אלא יצר את התנאים להשבת השליטה המבצעית בשטח שבתורה הכריעה את טרור המתאבדים באנתיפאדה השנייה (סיבוני, 2010, עמ' 96). יש לציין שבמהלך המבצע, זולת במארב במחנה הפליטים ג'נין, לא נתקלו הכוחות כמעט בכלל בהתנגדות מאורגנת של ארגוני הטרור ולחמו בפועל נגד חוליות, כנופיות ובודדים (בומרנג, 2005, עמ' 219).

בעקבות המבצע נדרשה "מכסחת הדשא" – שבמסגרתה הובילו מפקדי אוגדת איו"ש שורה ארוכה של מבצעים ופשיטות בלב הערים הפלסטיניות (דרוקר ושלח, 2005, עמ' 348). "מול טרור של מתאבדים, נשק תלול מסלול וירי, אפשר להילחם באופן אפקטיבי רק תוך שליטה בשטח", אמר אז מפקד האוגדה גדי איזנקוט, יוצא חטיבת גולני. במסגרת השיטה צומצמו משמעותית כוחות השריון במרחב, ובמקום זאת הופעלו כוחות מיוחדים וח"ר מעולה שקיימו נוכחות קבועה בשטח ופעלו בשורה ארוכה של מבצעים ושל פשיטות בלב הערים הפלסטיניות. גם הפשיטות התבססו על מודיעין מדויק, והן בוצעו תוך שימת הדגש על אבחנה מדויקת בין מחבלים לאזרחים בלתי מעורבים (שלח, 2005, עמ' 8-9). מחליפו של איזנקוט, יאיר גולן, יוצא הצנחנים, המשיך באותו הקו גם בשנתיים שלאחר מכן, ובסיום כהונתו ציין שכוחות צה"ל "פועלים בכל הקסבות ובמחנות הפליטים. כך לדוגמה, תשתית חמאס בשכם סוכלה עד אחרון אנשיה, והכל בזכות חופש פעולה מבצעי" (וייס, 2007). השיטה מיגרה את טרור המתאבדים הפלסטיני באיו"ש ודיכאה למעשה את האנתיפאדה השנייה ביהודה ושומרון.

התו"ל של צבא היבשה מכיר בכך. מאחר ומטבעם כוחות בלתי סדורים (טרור וגרילה) מבוססים על יכולתם לשחוק ולהתיש את אויביהם עד להכרעתם באמצעות פעולות קטנות לאורך זמן, נכתב שם, אחת הדרכים הטובות ביותר להכריעם היא באמצעות תמרון לעומק השטח מכיוונים רבים, מנוגדים ובמקביל, כך שהכוחות יגיעו למקומות המסתור של האויב הבלתי סדור וישמידו את נכסיו ויהרגו את פעיליו. לשם כך לא כובשים את כל המרחב אלא שטחים שולטים ומהם יוצאים לפשיטות רצופות (מילת המפתח היא רצופות) על מאחזיו ועל מקומות המסתור של האויב במטרה לפגוע בפעיליו, במטרה לשחוק את מורל האויב עד להכרעתו (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 67). יש לציין כי צורת הקרב 'פשיטה', יעילה מאוד במערכה שכזו, שכן היא תחבולנית במהותה, הן מערכתית והן טקטית, ומשום שהיא מקשה על האויב לצפות את פעולת צה"ל ולהיערך בהתאם. הפשיטה, שבמסגרתה כוחות מתמרנים לשטח האויב, פוגעים בו ושבים לקווי כוחותינו, מאפשרת לכוחות להפגיע ולא להיתפס לדפוס שגרה, מערערת את ביטחונם של האויב ויוצרת בקרבו תחושת נרדפות, יעילה במיוחד נגד צבאות טרור כמו חמאס וחזבאללה, משום שהם ערוכים להגנה נגד כיווני הגעה מסוימים, ונחותים בהשוואה לצה"ל ביכולות מודיעין ושליטה בזמן אמת ונמנעים לרוב מתמרון נגדי שיהפוך אותם לפגיעים ליכולות האש והתמרון של צה"ל (שלח, 2015, עמ' 122).

בהמשך לכך ראוי לשים לב לאבחנה שניסח בשעתו תא"ל (מילי) משה (צ'יקו) תמיר, שפיקד על חטיבת גולני בלחימה באנתיפאדה השנייה ובהמשך על אוגדת עזה, כשתיאר כיצד התנהלה באנתיפאדה השנייה, טרם מבצע "חומת מגן" ובמהלכו, הלחימה במחנה הפליטים ג'נין. לדבריו, "מורכבות המצב והתנאים בשטח חייבו כניסה חוזרת ונשנית אל מחנה הפליטים כדי לטהר אותו מפעילות עוינת. בכל כניסה של צה"ל טופל רק חלק מסוים של המחנה, וחוליות הטרור נעו והמשיכו לפעול משטח אחר. הדבר דומה לתנועת נוזלים בתוך מערכת סגורה – לחץ במקום אחד בלבד גורם לנוזל לנוע הרחק מנקודת הלחץ. רק לחץ יעיל בכמה נקודות יוביל את הנוזל למרכז" (תמיר, 2012, עמ' 4).

נראה שאת צבאות הטרור מכריעים בשילוב שבין הכרעת צבאות תעשייתיים, באמצעות מהלך תחבולני שיערער את האויב, יוצאו משיווי משקל וימוטט את מערכיו במהירות, לבין לחימה סיוזיפית ושיטתית בטרור, לאחר שצבא הטרור התפרק לתאי טרור קטנים. לא ניתן לדלג על שלב זה, וחיוני להשלימו בטרם עוברים לשלב הכרעת תאי הטרור והגרילה שנותרו. כדי להכריע את תאי הטרור נדרש לסגור אותם בתא שטח, לצוד אותם (מאטיס ווסט, 2022, עמ' 122), ולהוסיף ולסגור עליהם תוך שלילת כל מסתור, מגן ומרחב בטוח. בשני השלבים נדרשים סיוע אש עוצמתית וצמודה, בתיאום הדוק ובסגירת מעגלים קצרה, בכדי לתמוך את הכוחות בכל האמור בהריסת מבנים

המשמשים את צבא הטרור ופעיליו, ומאפשרים לצוד מטרות מזדמנות שזמן חיותן קצר (פינקל, 2024, עמ' 34), כמו גם שימוש נרחב בכוחות הנדסה להרס תשתיות טרור ומערכי תת־קרקע. במקביל נדרש לתקוע טריז בינם לבין האוכלוסייה המקומית המשמשת להם מחסה, מסתור, גורם מסייע וכן מאגר לגיוס פעילים באמצעות מערכת אזרחית וביטחונית שמציעה לה חלופה. נדרש אם כן שילוב בין פעילות צבאית נמרצת וממוקדת, שפוגעת בפעילי הטרור או בחיילי צבא הטרור בלבד תוך הימנעות ככל שניתן מפגיעה בבלתי־מעורבים (שכן לא רק שזהו המעשה המוסרי יותר, לפגוע באויב ורק בו, הרי שפגיעה שכזו פוגעת ביכולת לרתום את האוכלוסייה המקומית ומלכדת אותה סביב גורמי הטרור), ותמהיל אמצעים פוליטיים וחברתיים (טובי, 2009, עמ' 77).

לימים אמר סגן הרמטכ"ל לשעבר, אלוף (מיל') יאיר גולן, כי על מנת להשיג הכרעה צבאית כנגד צבאות טרור יש לבצע שלוש פעולות: "אחת, להרוג בו ככל שניתן; שתיים, להרוס את מקסימום האמל"ח שנמצא בידו (אמצעי הלחימה שלו); והדבר השלישי, להרוס את מרב התשתית המבצעית שלו" (גולן, 2019). יתרה מכך, נוכח מאפייני צבא הטרור שהופך מצבא לתאי טרור, מתחזק הציווי שניסח בשעתו הרמטכ"ל שאול מופז לפיו הניצחון מורכב "מניצחונות טקטיים קטנים; ניצחון האויב בנקודות בכל אירוע" (מופז, 2024, עמ' 215). זוהי תובנה נכונה (וצפויה, יש לומר, בהינתן שמופז דבק בעיקרון זה מאז היה מ"כ בצנחנים בתפקידיו השונים ובפרט כמח"ט הצנחנים בפעולת מיידון ועבור כרמטכ"ל צה"ל במבצע "חומת מגן") אבל לנצח בכל מפגש, לפרק תשתיות בקרקע ובתת־קרקע לוקח זמן. הרבה זמן.

למרות שספרות התו"ל אינה מפרטת זאת, מתוך הכתיבה ההיסטורית ניתן לחלץ את המרכיבים שבהם נעשה שימוש בעבר בהכרעה ברמה הטקטית. אלו ישמשו כבסיס להשוואה למה שהתרחש במלחמת חרבות ברזל:

הכרעה טקטית מול אויב סדור	הכרעה טקטית מול ארגון טרור	הכרעה טקטית מול צבא טרור
תחבולה וניצול קרקע – הגעה לעמדת יתרון על האויב	"כיסוח דשא" בקצב גבוה מקצב שיקום תאי טרור	מהלך תחבולני לכיבוש השטח ואז בשלב טיהור המרחב שלילת התוודות התת־קרקעי מן האויב בכל שיטה אפשרית
הפתעה בזמן או במקום או בשיטה	שכנוע האוכלוסייה שצה"ל אינו האויב שלה	הוצאת האוכלוסייה ממרחב הלחימה כדי לאפשר הפעלת כוח אגרסיבי
הפעלת אש עוצמתית מן הים, מן האוויר ומן היבשה במטרה להשמיד מטרות דוגמת רק"ם, מפקדות ויעדים מבוצרים, ובכדי לסייע לתמרון.	הפעלת אש כירורגית וממוקדת ככל שניתן, ובכלל זה של גורמי האש (מסוקי קרב וכדומה) במטרה לפגוע באופן ממוקד בפעילי טרור ולהימנע מפגיעה בבלתי־מעורבים.	שילוב שנע בין הפעלת אש עוצמתית, בדגש על אווירית, במטרה להשמיד מטרות ומבנים ולסייע לתמרון במרחבים שבהם האוכלוסייה פונתה, לבין הצורך להפעיל אש מאוד ממוקדת במרחבים שמאוכלסים בצפיפות.
יחסי עוצמה עדיפים בנקודות קריטיות	יחסי עוצמה עדיפים	יחסי עוצמה עדיפים בנקודות קריטיות
קצב מבצעים מהיר	מערכה שיטתית, סיזיפית בקצב אחיד "ריצת מרתון"	קצב מבצעים מהיר ולאחריו מעבר למערכת "כיסוח דשא" שמטרתה "ייבוש" האמל"ח מהשטח
מודיעין מדויק	מודיעין מדויק ופעילות ביטחון שוטף סיזיפית וסטטיסטית במהותה.	שילוב בין מודיעין מדויק לאיסוף מודיעין קרבי מהשטח

לוחמי יחידת שלדג במהלך מבצע "רבות הדרכים" בסוריה, (צילום: דובר צה"ל).

מלחמת "חרבות ברזל" מה היה לנו שם?

מרבית מלחמות ישראל עד למלחמת יום הכיפורים היו מלחמות רב־זירתיות, וצה"ל נדרש ללחום בהן במקביל במספר זירות לחימה, בין שיש ביניהן זיקות (והן מתואמות ותומכות זו את זו) ובין שלא. בכדי להתמודד עם אתגר זה מימשה ישראל את גישת ההכרעה האופרטיבית בדירוג אסטרטגי. כלומר, "משנאסרה עליה מלחמה, הסירה ישראל את האיום בפירוק קואליציית מדינות ערב באמצעות הכרעה צבאית בדירוג, צבא אחד אחר האחר. היו לכך ביטויים אופרטיביים ביבשה, באוויר ובים" (פלג, 2023, עמ' 37). המקרה החמור ביותר של מלחמה רב־זירתית עד מלחמת "חרבות ברזל" היה מלחמת יום הכיפורים, שבמהלכה הותקפה ישראל בו זמנית מצפון ומדרום, כך שנדרשה לפצל את כוחותיה. מאז היו מרבית העימותים שבהם לחמה ישראל חד־זירתיים.

במובנים רבים ישראל אימצה, בין שבמודע ובין שלא, את גישת "הכרעה אופרטיבית בדירוג אסטרטגי" גם במלחמת "חרבות ברזל". לאחר שהדף את התקפת החמאס ב־7 באוקטובר 2023 בשלב הראשון ובתום תקופת הכנות קצרה (שלושה שבועות), יצא צה"ל למתקפה על החמאס ברצועת עזה במטרה למוטט את שלטון חמאס ולהשמיד את יכולתה הצבאית וכן ליצור תנאים להשבת החטופים (כהן, 2023), שכללה לראשונה מזה זמן רב תמרון יבשתי עצים ומערכה אווירית שכללה סיוע לכוחות הקרקע ומבצעי סיכול ממוקד (שכללו בין היתר את הריגתם של בכירי החמאס מרוואן עיסא ומוחמד דף) (חזות, 2024, עמ' 342-373). ראוי לשאול, עם זאת, כמה זמן ארכה מערכה זו והאם היתה התאמה בין המשאבים שהוקצו לה למטרותיה כך שיהיו בנות השגה?

במקביל ניהל צה"ל מגננה בחזית הצפון אל מול חזבאללה, תגבר כוחות ופינה את תושבי חלק ניכר מיישובי הגליל העליון. במשך יותר מחצי שנה ניהל הצבא מלחמת התשה ממושכת של חילופי אש מנגד עם חזבאללה, שאמנם לא תקף קרקעית אך הקפיד כל העת לשגר רקטות, כטב"מים ולבצע ירי תלול מסלול לעבר מוצבי צה"ל, בסיסיו והיישובים בצפון במטרה לפצל את מאמצי צה"ל ולמנוע ממנו לרכז אותם בעילות. ההנחיה המדינית היתה להימנע מהסלמה רבתי, בשל המערכה בדרום. השינוי הגיע ביולי 2024, לאחר פגיעת רקטה במגרש כדורגל במגידל שמס שברמת הגולן, שגרמה למותם של 12 ילדים ובני נוער, ופצעה 34 נוספים. נראה שאם עד אותה עת חששה ישראל מהאפשרות שתידרש למערכה התקפית בצפון, הרי שבעקבות חומרת האירוע במגידל שמס, הוחלט על תגובה חריפה, הריגת רמטכ"ל הארגון, פואד שוּפֶר (אל־חאג' מוּחַסֶן), על אף הסיכון כי הדבר יביא להסלמה ניכרת. במבט מן הצד נראה כי אז צה"ל בפקוד הרמטכ"ל הרצי הלוי "החליף דיסק" ועבר לנהל מערכה תחבולנית ומפתיעה אל מול הארגון, אך עשה כן טיפין טיפין באופן שמנע מחזבאללה, משל היה צפרדעים המתבשלות בסיר מים רותחים, לזהות אל נכון את שינוי המגמה (חזות ושלח, 2024).

מערכה זו, שהיתה מבוססת מהלומות אש מוכוונות מודיעין מדויק, היה בה כדי לייצר הפתעה מערכתית במגוון היעדים ובעומק החדירה המודיעינית. בתוך כחודש נערפה מרבית הצמרת של חזבאללה במבצעי סיכול ממוקד של מפקדים בדרג הטקטי והאופרטיבי בארגון, דוגמת איברהים עקיל ומפקדי כוח רצ'ואן, מבצע "זה הרגע" – שורה של תקיפות אוויריות שבמהלכן הושמד חלק ניכר מארסנל הטיילים והרקטות של הארגון, מבצעי ה"ביפרים" ומכשירי הקשר שהוציא לפועל

המוסד (ברנע, 2025), שהיוו ביטוי לחשיבה תחבולנית ויצירתית, מבצע "סדר חדש" שבמהלכו הותקפה מן האוויר מפקדת חזבאללה ונהרג מזכ"ל הארגון, שייח' חסן נצראללה, וכן תמרון יבשתי מוגבל מאוד לכפרי הכינוס. כל אלו מבלי שחזבאללה זיהה אל נכון את השינוי האופרטיבי שביצעה ישראל במעבר ממגננה למתקפה (פינקל, 2025, עמ' 5-6). יש לציין כי העובדה שאף שחזבאללה רואה עצמו כ"מגן לבנון" הרי שהוא רק חלק ממדינת לבנון ומהממשל, וניכר כי שאר מוקדי הכוח במדינה לחצו עליו לסיים את המערכה. מציאות זו, לצד העובדה שצה"ל ביצע תמרון מוגבל מאוד (שלא הציב את הארגון עם הגב אל הקיר) הביאו אותו להחלטה להפסיק את המלחמה.

ברמה הטקטית, התמרון במבצע "חיצו הצפון" הוא חלק משלם גדול יותר. נראה שחזבאללה הפך במרוצת השנים ליותר צבא מארגון טרור, תוך הזנחת רכיב הטרור, ולכן הצליחה המערכה שהוציאה ישראל לפועל למוטט אותו משל היה הצבא המצרי ב־1973 ואפילו ב־1967. המהלומות הקשות שהנחיתו עליו צה"ל והמוסד, שפגעו אנושות במערכי הפיקוד והשליטה (פוז"ש) שלו, במערכים חיוניים הקשורים ברציפות התפקודית של הארגון, כמו גם ביכולות התקפיות שנחשבו לעיקר עוצמתו, הוציאו אותו משיווי משקל והכריעו אותו. לאחר שהוציא לפועל פיקוד הצפון, בפיקוד אלוף אורי גורדין, בליל ה־30 בספטמבר 2024 את התמרון הקרקעי בדרום לבנון, אוגדות צה"ל – ובכלל זה עוצבת האש (98), עוצבת געש (36), עוצבת הגליל (91), עוצבת המפץ (146) – חצו את הגבול, תמרנו לכפרי הכינוס, השמידו אמצעי לחימה, מפקדות, בונקרים, תוואי תת־קרקע, עמדות לחימה וכן פגעו בפעילי חזבאללה (בן ישי, 10 באוקטובר 2024). יש לציין כי מתחמי כפרים נוטרלו באש בדרג האוגדה והחטיבה כך שירי הנ"ט והתמ"ס על הכוחות צומצם מאוד, ומנגד, כוחות השריון הופעלו במינון מינימלי כדי לצמצם מטרות לאויב, והכוחות הצליחו לתמרן מהר יחסית לתשתיות לחימה שהמודיעין איתר מראש. עם זאת, יש להודות שזולת מעט חריגות, דוגמת הקרב שניהלה יחידת אגוז בכפר אל עדיסה (זיתון, 2024), הקריסה של הארגון התבטאה גם בכך שבמרבית הכפרים הוא נמנע מלהתחכך בכוחות צה"ל.

לאחר מכן שב צה"ל למתקפה בדרום, פעל ברפיח וכוחותיו הרגו את יחיא סינוואר בהיתקלות סמוך לשכונת תל סולטאן (אילנאי, 2025, עמ' 22-33). לאורך כל העת ניהלה ישראל מגננה בחזיתות יהודה ושומרון, תימן ואיראן (שכללה גם כמה מבצעים התקפיים), וביצעה שורה של מבצעים ושל פעולות בסוריה שהבולט שבהם הוא מבצע "רבות הדרכים", פשיטה רחבת היקף שביצעה יחידת שלדג שהונחתה ממסוקים על מרכז סרס ועל מפעל תת־קרקעי לייצור טילים מדויקים איראני סמוך לעיר מסיאף שבסוריה, שנערכה בלילה שבין 8 ל־9 בספטמבר 2024, במהלכה פגע הכוח בחיילים סורים והשמיד מערכות ואמצעי לחימה במתקן (אל"ם ב', 2025). בדצמבר 2024 נדרש צה"ל לתמרון יבשתי מוגבל לכיבוש אזור החיץ והחרמון הסורי נוכח קריסת משטר אסד (בן ישי, 12 בדצמבר 2024).

בפועל, במהלך המלחמה הצליחה ישראל, תוך שהיא איזנה בין המתחים השונים והזירות ורשמה הישגים מבצעיים מרשימים בכולן, לדרג בין הזירות. אין בדברים בכדי לשבח את ניהוג המלחמה. היו בו, כבכל מלחמה, טעויות ושגיאות. כמו למשל, רצון הצבא לתקוף ב־11 באוקטובר 2023 את מערכי חזבאללה בלבנון דווקא ולא את חמאס (מופז, 2024, עמ' 413). אולם גם כך וגם כך הרי שבפעולותיה הישירות (ובמקרה של הזירה הסורית בהשלכות העקיפות של פעולות אלו) הסירה ישראל במובנים רבים את "טבעת האש", כפי שכונו בסיסי הפעולה של המיליציות השיעיות בעיראק, בתימן, בלבנון (חזבאללה) וכן חמאס הסונית ברצועת עזה, שהקימו בשעתו האיראנים וציידו בארסנל רקטות וטילים במטרה להרתיע את ישראל מלפעול צבאית נגד תוכנית הגרעין שלה (עמידור, 2022, עמ' 19-33), כך נוצר למעשה "חלון הזדמנות" לפעולה.

טייס קרב בחיל האוויר ממריא לתקיפה באיראן במהלך מבצע "עם כלביא", (צילום: דובר צה"ל).

ואכן, ביוני 2025, לאחר שהצליחה לייצב את המציאות הביטחונית בחזיתות השונות, ונוכח צורך מבצעי אסטרטגי, יצאה ישראל למבצע "עם כלביא", מתקפת פתע נרחבת על איראן. המבצע, שעל חלקו הצבאי פיקד הרמטכ"ל אייל זמיר, כלל מערכה אווירית נרחבת ומבצעים חשאיים שבמסגרתם הושגה עליונות אווירית, בוצעו סיכולים ממוקדים של מדעני גרעין, "עריפה" של מפקדים בכירים ושל אנשי מפתח במערכת הביטחון האיראנית, תקיפת מפקדות ומתקנים אסטרטגיים, מתקני גרעין ואתרי טילים בליסטיים (זמיר, 2025). בהמשך אף הצטרפה ארצות הברית, שבמהלך המלחמה סייעה ותמכה בישראל בשורה ארוכה של מהלכים ובכלל זה גיבוי בין לאומי, אספקת נשק וסיוע בהגנה מפני ירי טילים ורקטות מאיראן ותימן, ותקפה מן האוויר את מתקני הגרעין בפורדו, בנתנו ובאיספהאן (בן ישי, 2025).

נשאלת השאלה כמובן עד התנהלה ישראל כך ועד כמה בחרה לנהל אותה בגישת "הכרעה אופרטיבית בדירוג אסטרטגי". במלחמת יום הכיפורים בחרה ישראל במודע בגישה זו (פלג, 2023, עמ' 17). בבוקר ה-9 באוקטובר 1973 הסביר הרמטכ"ל אלעזר כיצד הוא רואה מעתה את ניהול המלחמה:

"אם אנחנו רוצים לנצח, צריך שיתחיל להיות להם יותר גרוע מאשר לנו. לכן אני רוצה לחלק אותם לשניים: יש מצרים ויש סוריה, ואני לא יכול לעשות להם רע בו זמנית לשניהם. אני צריך אחד אחד, ואני מוכרח לרכז את כל המאמץ [...] ברמת הגולן הסורים במצב פחות טוב מהמצרים. אבל הסורים יש להם שתי דיביזיות משוריינות, עוד קצת טנקים מאחור, שתי הדיביזיות שכבר במגע אני לא יודע כמה הם איבדו. אז אני צריך עכשיו לקחת אויב אחד ולשבור אותו, אחד – ולא שניהם בו זמני. מהשניים שצריך לשבור עכשיו אני רוצה לשבור את סוריה [...] אנחנו מוכרחים לשבור ב-24 השעות הקרובות את סוריה. לשבור אותה ואחרי זה נתפנה למצרים" (גולן, 2013, עמ' 543).

ואכן כך קרה. אין לדעת אם החלטה דומה התקבלה במטכ"ל ובדרג המדיני הבכיר גם בנוגע למלחמת "חרבות ברזל", אך צריך להודות שזו האסטרטגיה הנגלית והתוצאה דומה.

"חרבות ברזל" – אז מה היה לנו ברצועת עזה?

מאחר ומאמץ משמעותי להכריע ביבשה, ברמה הטקטית, צבא טרור התקיים במלחמה רק ברצועת עזה יתמקד הניתוח בזירה זו. בליל 27/26 באוקטובר, בתגובה למתקפת הטרור הרצחנית של החמאס, יצאו כוחות פיקוד הדרום, בסדיר ובמילואים, בפיקוד אלוף ירון פינקלמן, לתמרון קרקעי רחב היקף, הגדול ביותר מאז 1982. יעדי המערכה כבר בראשיתה, היו לפני הכול להכריע את החמאס אופרטיבית, כלומר לבטל את יכולתה לפשוט ולתקוף את יישובי העוטף ואת כוחות צה"ל הסמוכים לגבול ולהכריע את יכולתה להגן על שטחה, קרי להכריע את חטיבותיה הלוחמות כמסגרות לחימה מתפקדות, להשמיד ככל שניתן את יכולתה לשגר רקטות ולבצע ירי תלול מסלול

(תמ"ס) לעבר עורף ישראל, לפגוע במערכי הפיקוד והשליטה ובבכירי החמאס ולפרק תשתיות תומכות. רק לאחר מכן ייווצרו התנאים שיאפשרו את המעבר לשלב טיהור המרחב. המאמץ העיקרי של צה"ל בתמרון הקרקעי בא לידי ביטוי בהתקפות אוגדה 162 בפיקוד תא"ל איציק כהן בצפון הרצועה ואוגדה 36 בפיקוד תא"ל דוד (דדו) בר כליפא שפרצה את מסדרון נצרים. אוגדות אלה חדרו מהר ללב הרצועה מתוך הבנה שאנשי חמאס מיקדו את מאמצי ההגנה שלהם בשכבת ההגנה החיצונית והותירו את השכבה הפנימית חלשה בהרבה. האוגדות חברו בחוף הים ואז נעו מזרחה לעבר ישראל. היה זה מהלך תחבולני משום שחמאס בנתה את מערכיה בכיוון ההפוך, ולמעשה נשללה מחמאס היכולת ללחום ביעילות בהתבסס על היערכותה לפני המלחמה. בה בעת, ביצעה אוגדה 252, שנעה ממזרח למערב ותקפה את בית חאנון, מהלך הטעיה בהתחשב באופן התקיפה ובכיוונה כפי שכוחות החמאס ציפו לה (ציר ראיית צה"ל).

על פי תא"ל משה (צ'יקו) תמיר, שהיה לו חלק משמעותי בתכנון המערכה לאחר שפרצה המלחמה, היגיון התמרון בא לידי ביטוי במהלכי כיתור של ערים ברצועה, ניקוז ופינוי אוכלוסייה (שבמהלכם גם נשבים פעילי אויב) ותקיפה בניגוד להיערכות האויב. המערכת היריבה פורקה באמצעות שילוב בין מאמץ אש, שתקף את המנהרות סמוך לתמרון כוחות היבשה לשטח האויב, ואשר שלל מפעילי חמאס את המחסה שבתווך התת-קרקעי ("מקדם השבירה"), לצד מאמץ תמרון יבשתי שצד והרג את פעילי חמאס שנאלצו להישאר מעל פני הקרקע (תמיר, 2024). היגיון זה התבקש לנוכח טבעו של האויב, וצה"ל אף ביצע מהלכים שונים (כיבוש העיר עזה, למשל) במהירות וביעילות גבוהה בהרבה משל צבאות מערביים אחרים בשנים האחרונות. במרבית המרחבים שאליהם תמרון צה"ל בצפון הרצועה, הצליחו כוחותיו להכריע את המסגרות הצבאיות של החמאס שעמדו מולן, אולם, מראש היה ידוע שאל מול מטרות המלחמה, כיבוש השטח ופירוק המסגרות של החמאס עצמם לא היה בהם כדי להביא להכרעה. האויב התפצל לרכיבים קטנים, שעברו לפעול בשיטות של גרילה וההתמודדות איתם דרשה מאמץ ממושך. וכאן בא לידי ביטוי חוסר המוכנות בבניין הכוח, שכן צבא היבשה הוזנח במשך שלושה עשורים בכל האמור במשאבים, כמו גם בנכונות להפעילו בעימותים השונים (חזות, 2024, עמ' 63), ולא פחות מכך, העדר פעולה מתבקשת בהתאם למשאבים. ברמה הטקטית פעלו כוחות היבשה של צה"ל במלחמה לאור גישת פיקוד מוכוון משימה, שמתחייבת מעצם הלחימה ביבשה, ובהתאם אליה ניהל פיקוד הדרום את המערכה (פינקלמן, 2025). הכוחות הפגינו חשיבה תחבולנית, נועזת ולא צפויה שבאה לידי ביטוי בעיקר בפשיטות שביצעו על מעוזי החמאס. בין הפשיטות הבולטות בחזית הדרום ניתן למנות את מבצע "ניתוח מקומי", פשיטה של כוחות אוגדה 162 בשילוב כוחות מיוחדים על בית החולים שפאא' בעזה, ואת מבצע "ארנון" לחילוץ ארבעה חטופים משבי חמאס, שבוצע בידי הימ"מ בסיוע כוחות מחטיבות כפיר, גבעתי, הצנחנים וחטיבה 7 במחנה הפליטים נציראת.

בח'אן יונס ביצעו כוחות עוצבת האש בפיקוד תא"ל דן גולדפוס מהלך תחבולני כאשר תמרון במהירות ללב מערך האויב, על חשבון עקרון האבטחה, ופעלו בניגוד להיערכותו. המבצע החל כמבצע מיוחד, שבמסגרתו הוטל על כוחות מיוחדים של צה"ל לאתר וללכוד או להרוג את בכירי החמאס, ואת מאמציו אבטחו למעשה כוחות האוגדה (כ-7 חטיבות). כוחות האוגדה לחמו בקרב משולב מעל לקרקע ומתחתיה, הפתיעו את האויב בנכונותם להילחם בתווך התת-קרקעי, פגעו בפעילי חמאס והשמידו אמל"ח ותשתיות (גולדפוס, 2023), אולם המטרה לא הושגה. לצד ההצלחות המבצעיות שכן נרשמו ספגו הכוחות אבדות ונשחקו בפעילות סיועית עד שלבסוף עזבו הכוחות את השטח. במאי 2024 החל צה"ל לפעול כנגד מערכי החמאס ברפיח. את הלחימה, שנמשכה כחמישה חודשים, הובילה בעיקר אוגדה 162 שכוחותיה הרגו מעל 2,000 מחבלים והרסו קילומטרים רבים של תוואי תת-קרקעי (לוי, 2024). בשלב זה של הלחימה הרג צה"ל בתקיפה אווירית את מוחמד דף, מנהיג הזרוע הצבאית של החמאס, ובהיתקלות עם צוות הקרב של גדוד 450 שפעל תחת אוגדת עזה בפיקוד תא"ל ברק חירם, סמוך לשכונת תל סולטאן, נהרג ראש התנועה, יחיא סינוואר (אילנאי, 2025, עמ' 22-33).

עם זאת יש לציין כי מאז שצה"ל שחרר את מרבית כוחות המילואים בראשית ינואר 2024 נעשתה בפועל עצירה אופרטיבית בלחימה, ולאחריה היה קושי בשימור המומנטום והיוזמה, שכאמור, חיוניים לקיצור משך המערכה. בעוד שניכר שהאינטרס של האויב הוא להאריך את משך המלחמה ואף להופכה למלחמת התשה רב-זירתית, לא פעם פעל צה"ל בצורה צפויה, שאומנם פגעה באויב אך ארכה זמן רב ועיקרה היה היגיון של מעיכה. יתרה מכך, היעדר סדר כוחות מספיק גרם, למרות מאמצים לא מבוטלים ויכולת מצביאות מרשימה של פיקוד הדרום במתיחת את כוחותיו לכדי כיסוי ושליטה מבצעית במקסימום מרחבים של האויב, לכך שתיאורו של תא"ל תמיר את הלחימה

במחנה הפליטים ג'נין חזר על עצמו. במקומות שבהם צה"ל לא פעל ברציפות הצליח חמאס לגייס פעילים (גם אם הרבה פחות מנוסים ומיומנים), למלא באופן חלקי את השורות ולשוב למערכה. ייתכן והפתרון הנכון היה לעבור באותם מרחבים שבהם הכריע צה"ל את הכוח הצבאי של חמאס לשיטת פעולה של פיקוד מרחבי המקיים נוכחות קבועה של ביטחון שוטף בשטח ומייצר "מכסחת דשא" יעילה המונעת ממנו להתאושש. אך לא כך קרה.

בסופו של דבר, הגם שצה"ל מימש היטב את החלק של המהלומה המרסקת ששוברת את צבא הטרור, כפי שתואר לעיל, הרי שהוא התקשה להשיג את הכרעת תאי הטרור לאחר שצבא הטרור התפרק בשל המסתור שסיפקו מערכי התת־קרקע העצומים שבנה האויב מבעוד מועד, שאפשרו לו לא רק מחסה בטוח יחסית מפני כוחות צה"ל, אלא גם יכולת להצטייד מחדש באמצעים ובאספקה וכן יכולת תנועה בין חלקי הרצועה. השמדת מערכים אלו היא תהליך איטי ומורכב המוטל בעיקר על כוחות ההנדסה והכוחות המאבטחים אותם והוא כשלעצמו מאט אף הוא את משך הפעולה ואת קצב המבצעים. מנגד, היכולת של צה"ל לפעול וללחום בתווך זה, שפותחה והשתכללה במהלך המלחמה, יצרה אף היא בקרב פעילי החמאס תחושת נרדפות וערערה את הנחתם בטרם המלחמה כי מרחב זה בטוח יחסית.

נדבך נוסף היה מחסור בסד"כ ובמשאבים שיאפשרו לצבא לטהר את השטח ולשלול מהמחבלים מרחבים בטוחים. גודל השטח והיקף האויב חייבו היקפי סד"כ גדולים לאורך זמן בכדי להצליח לקיים בשטח נוכחות מתמדת של כוחות שיצודו את האויב. זמן הוא בדיוק המשאב שעליו משחקים בניגוד אינטרסים הצבא הסדיר ומה שנותר מצבא הטרור. בעוד שהאחד מבקש לסיים את מלאכתו מהר ככל שניתן, הטרור מבקש להאריך את משך המערכה ככל שניתן בכדי לגרור את הצבא הסדיר למלחמת התשה ששוחקת את כוחותיו ואת משאביו, וכן את הלגיטימציה הפנימית והחיצונית למערכה.

גם הנדבך האזרחי, שמתחייב במעבר מלוחמה בצבא ללוחמה בטרור, שמטרתו לתקוע טריז בין הטרור לאוכלוסייה נעשה בגמגום, באופן חלקי ועיקרו הסתכם בחלוקת מזון הומניטרית ובהעברת אוכלוסייה מהצפון לדרום בכדי להקל על היכולת לברור את האויב מתוכה, שכן הוא נותר בשטח. כל אלו הביאו לכך שצה"ל אמנם הכריע ופירק את מרבית חטיבות החמאס, אך אלו התפרקו לתאי טרור וגרילה שהוסיפו להילחם (פינקל, 2025, עמ' 5). ניכר כי מקיץ 2024, לאחר הכרעת חטיבת רפיח, החל פיקוד הדרום למעשה במהלך ממושך של טיהור המרחב, של השמדת תשתיות טרור ושל לוחמה בתאי הגרילה שנותרו וניתן להעריך שמעבר זה משלב הלחימה בצבא, לשלב טיהור המרחב והלוחמה בטרור וגרילה תרם להסכמת החמאס להפסקת אש בינואר 2025.

יש לציין כי בניגוד לחזבאללה בלבנון, חמאס היא הריבון ברצועת עזה, שהינה, כמאמר אלוף (בדימוס) גיורא איילנד מדינה דה־פקטו (איילנד, 2018, עמ' 395), שהוא אחראי לה ושולט בה מקצה לקצה. זוהי עוד סיבה, לצד המחויבות לרעיון "ההתנגדות", שבגינה פעיליו מסרבים לזנוח את המאבק. לאור הצלחות צה"ל בתמרון היבשתי מצאה עצמה חמאס עם הגב אל הקיר. בנוסף התנועה לא ויתרה על רכיב הטרור, ואף שהוכרעה כצבא הוסיפה לפעול בתאי טרור וגרילה.

כוח צה"ל בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל", (צילום: דובר צה"ל).

תובנות ושאלות

מכל האמור לעיל עולות שורה של תובנות, כמו גם שאלות. ראשית, ניכר כי ההכרעה היא רק קומה אחת במעשה המלחמה – הכרעה צבאית עיסוקה בדינמיקה של הלחימה בין הצבאות ותוצאותיה בשדה הקרב וכזאת היא משקפת את יכולתם הצבאית של הצדדים הלוחמים. הכרעה צבאית אינה בהכרח סיום המלחמה. יתרה מכך, הכרעה היא תמיד זמנית. אם לא ממנפים אותה בקומות שמעל הרמה הטקטית, היא לבדה לא תביא ניצחון וגם האויב לא יישאר על הרצפה לאורך זמן. ההישגים שלה יתקזזו. בהמשך לכך האינדיקציה הברורה ביותר לכך שחזבאללה וחמאס הוכרעו כמסגרות צבאיות היא העובדה שבמהלך המערכה באיראן הן לא פעלו בהתאם לתוכנית "טבעת האש". חמאס מכיוון שהיכולת שלו צומצמה עד כדי יכולת שיורית, וחזבאללה משום שהוכרע צבאית וביכר להישאר מחוץ למערכה.

שנית, יש קרב על הזמן ועל האינטרסים בין צבא סדיר לצבא טרור שהפך טרור – הצבא הסדיר סוגר באמצעות מארבים, פשיטות והשמדת תשתיות כל פתח לטרור (אבל זה לוקח זמן). לרוב, במהלך הזמן נשחקים כוחות הצבא (בגלל סיוזיפיות הפעולה ופעולות גרילה כנגדו), הלגיטימציה הפנימית והחיצונית. ועל זה בדיוק בונה הטרור. ביזור הכוח של חמאס, הירידה אל תת־הקרקע, ההסתתרות בתוך האוכלוסייה האזרחית ושאר אמצעים, נועדו כולם לאפשר את שרידותו ובכך להאריך את משך המערכה, תוך הבנה שישראל תיקלע למצוקת משאבים ותסכול בשל חוסר היכולת להכריע במהירות (אשכנזי, 2024).

שלישית, כשבוחנים את ההכרעה ברמה הטקטית, נדרש להגדירה מחדש בכל משימה – יש קשר ישיר בין המונח הכרעה למשימה ולהישגים המבצעיים המוגדרים לה (השמדה, נטרול, כיבוש, חיפוי, ריתוק ועוד). המשימה צריכה להוביל עם הגדרת מדדים מבצעיים ("קשים" ו"רכים") שדרכם ניתן לבחון את העמידה במשימה. הגדרת המדדים ה"קשים" אינה מייצגת את הצורך ההגדרתי גם למדדים "רכים" כמו מורל ורצון האויב להילחם ותמיכת האוכלוסייה האזרחית בו. הכרעת כוחות צבא טרור ברמת גודל/ חטיבה היא בהחלט אפשרית והיא באה לידי ביטוי בעמידה בהישגים מבצעיים כמותיים מוגדרים, בעיקר בהקשר שטח ויכולות מבצעיות של כוחותינו (ביטון, 2025; אלי"ם ג', 2025). ברגע שחורגים מרמה זו נדרשים מרכיבים נוספים, כלכליים, חברתיים ועוד בכדי להכריע את מערכת האויב.

רביעית, בתו"ל של צבא היבשה נכתב כי על צה"ל לחתור לקיצור משך המערכה בשל הנטל על המשק, שבא לידי ביטוי בין היתר בגיוס המילואים שהם עיקר הסד"כ הלוחם של צה"ל ביבשה, והאיום החמור על העורף (מפקדת זרוע היבשה, 2012, עמ' 17). הדרך הטובה ביותר לעשות כן היא באמצעות מימוש גישת התמרון במערכה מבוססת תחבולה שתפרק את המערכת היריבה ותכריע אותה במהירות. אמנם ישנו אתגר של ממש בהגיית תחבולה מול צבאות טרור היברידיים, הן

בראשית הלחימה והן בהמשך מול מערכת אויב בהתפרקות, כפי שפגשו הכוחות בשלבי לחימה שונים בעזה. אך איננו פטורים מכך. ראוי לשאול האם צה"ל הצליח לתרגם במלחמה את מימוש עקרון התחבולה מהרמה הטקטית (שבה רשם הישגים מרשימים) לרמה האופרטיבית באופן שפירק את המערכת היריבה וקיצר את משך המלחמה? ראש הממשלה אלוף (בדימוס) אריאל שרון, אולי מפקד השדה הטוב בתולדות צה"ל מתח בשעתו ביקורת על הפיכת צה"ל ל"צבא שעוצמתו נסמכת על גורמים איכותיים ועל הבסת האויב באמצעות מיטוטו בתחבולות; וכאן, צבא העומד על העדיפות הכמותית באמצעות "מערכת" האויב בכמותו העדיפה" (שמש, 1995, עמ' 8). ניכר כי בכל האמור בתמרון בלבנון קביעתו של שרון נכונה והיא רלוונטית במידה רבה לתמרון ברצועת עזה.

כוח צה"ל בלחימה ברצועת עזה במלחמת "חרבות ברזל" (צילום: דובר צה"ל).

אם נבחן זאת בראי הזירות השונות הרי שברצועת עזה המערכה שאלה יצא צה"ל באוקטובר 2023 עודנה נמשכת. הדבר נבע ראשית כול ממטרות המלחמה. כל מי שמבין במעשה המלחמה היה יכול לדעת מראש (והיו אף כאלה בפיקוד הבכיר בצה"ל שהעריכו כך) שמערכה שיעדיה הם פירוק חמאס צבאית ושלטונית היא מהלך ממושך שיחייב משאבים וכוחות רבים לאורך זמן. ומכאן נשאלת השאלה מדוע לא ריכוז צה"ל גדול דיו לתמרון, שבבת אחת יתקוף את כלל מערכי האויב ומרכזיו גם במרכז הרצועה ובדרומה, באופן שיפגיע את האויב וימוטט את מערכיו. ניתן להבין מדוע לא קרה כך בראשית התמרון, מהלך שבהיקפו ובעצימותו לא ביצע צה"ל שנים, אך מדוע כעבור כשבועיים לא עשה כן? במקום זאת, צה"ל המשיך ללחום בדרך האיטית, עתירת המסה באש וכוח אדם – עם כוח שלא נבנה כדי להחזיק אותה במשך זמן כה רב. לחלופין, אם מדובר במערכה ממושכת מדוע לא נוהל סד"כ הכוחות, בדגש על כוחות המילואים שנשחקו באורח בובזני, בהתאמה, באופן שלא ישחוק אותם.

סיבה נוספת היתה קצב מבצעים נמוך מהנדרש שאפשר לאויב להתעשת. צה"ל מיקד תחילה את מאמציו בצפון הרצועה, ולא תקף בבת אחת את כלל מערכי האויב ומרכזיו גם במרכז הרצועה ובדרומה. גם בהמשך קצב המבצעים לא היה מהיר דיו, ולא פעם אפשר לאויב להתאושש. אין זה אומר שלמצוינות הטקטית לא היה הישג מצטבר. במלחמה השמידו כוחות צה"ל נכסים משמעותיים של האויב, ובהם מנהרות, מחסני אמל"ח ומפקדות, והרגו פעילי אויב רבים, בהם מפקדים בכירים. אובדן כל אלה, לצד הלחץ שנוצר על האוכלוסייה בשטח ואובדן הריבונות של חמאס בעזה כואבים לאויב ומשמשים מנוף לחץ לא מבוטל. אבל משך הלחימה מלמד על כך שהצבא התקשה לייצר מהלך תחבולני ברמה הגבוהה יותר שיפרק את הארגון במהירות ויאפשר את קיצור משך הלחימה. זה נבע, בין היתר, מהעובדה שהאויב הוא צבא טרור היברידי, המשלב בין צבא לבין טרור וגרילה, ומרכזי הכובד שלו ברורים פחות, וגם מהצורך להתחשב בגורם האוכלוסייה האזרחית (שיש להזהיר בטרם הכניסה ללחימה) המקשה על היכולת להפתיע.

את חזבאללה הצליח צה"ל להכריע באמצעות מהלך תחבולני ברמה האופרטיבית, אם כי בכל האמור ברמה הטקטית היה התמרון שבוצע שבלוני, צפוי, כבד ואיטי. בזירת איראן הצליח צה"ל להוציא לפועל מערכה תחבולנית בהיגיון הכרעתי ואף הצליח להגיע בכוחות עצמו אל סיפה של ההכרעה (האמריקנים סיפקו את ה"דחיפה" הנוספת), אולם זו היתה מערכה כנגד מדינה ריבונית וצבא תעשייתי, שהיתה מבוססת בעיקר על הפעלת כוח אווירי ועל מבצעים חשאיים, ולא דין מערכה כזו כמערכה כנגד צבא טרור.

חמישית, אם היה ברור שפעולה באיראן מחייבת הסרה של "טבעת האש" במעגל הראשון (אורטל, 2022, עמ' 43), מדוע לא נבנה הצבא בהתאם והוזנח צבא היבשה ונפגעה עצמאותם ויכולתם לזוז של מפקדי השדה (חזות, 2024, עמ' 63, 112). שהרי חלק לא מבוטל מהסרת איום זה תוטל עליו, כפי שאכן קרה? הדבר מעלה שאלות בדבר גודלו של צבא היבשה (ואף שמוטב לא להגדילו באופן חסר פרופורציות כפי שנעשה לאחר מלחמת יום הכיפורים ברור שדרושות לצבא מסגרות לחימה מתמרנות נוספות, או בפשטות עוד סד"כ), כמו גם בדבר כושרו. כך למשל, מדוע, לאור לקחי מבצע "צוק איתן", לא הוכנו ואומנו מבעוד מועד כוחות חי"ר בהיקף נרחב לפעולה בתת-קרקע, תווך שבו חלק גדול מהיתרונות של צה"ל במודיעין ובאש אינם יכולים לבוא לידי ביטוי, ומדוע לא לחמו כוחות צה"ל בהיקפים גדולים במנהרות כבר בראשית התמרון הקרקעי ברצועת עזה? אומנם מהלך זה כרוך בסיכון ונדרשת תעוזה ומיומנות מקצועית, אולם ייתכן שהיה בכוחו להמם את חמאס, להפתיעה ואולי אף לתרום להכרעתה המהירה.

מכל האמור לעיל עולה שהיכולת להכריע צבא טרור היא אפשרית. מטרתה של גישת התמרון (ואין הכוונה בהכרח לתמרון קרקעי) היא לעקוף את גורמי העוצמה של האויב ולנצל את נקודות התורפה כדי להביא למיטוטו המהיר. ניתן לעשות כן לצבא טרור, ואפילו מהר יחסית, תוך התנפלות לא צפויה ממגוון כיוונים על כל מערכיו. אולם אם מטרת המערכה הינה פירוקו המוחלט, השנוני והשלישוני, הרי שהדבר ניתן להשגה רק במערכה ממושכת שאורכת זמן רב. שכן, בעקבות הלחימה בכוחות המתמרנים, שחזקים ממנו לאין שיעור, צבא הטרור יתפרק לצורתו היסודית כתאי טרור. אז יידרש הצבא לכבוש מעוז טרור אחרי מעוז, לטהר, לפשוט ולקיים נוכחות מתמדת בשטח, כפי שנעשה באיו"ש ב"חומת מגן" ולאחריה (רגב, 2025). הדבר מחייב היערכות אחרת, כמו גם רכיבים של מערכה אזורית במטרה לתקוע טריז בין האוכלוסייה לטרור. כך או כך, חוסר מתאם בין המטרה למשאבים שהוקצו לה יביא בהכרח לתוצאה פחות טובה, כפי שאכן קרה בכל האמור במערכה ברצועת עזה. בהחלט ייתכן שעם סל משאבים אחר ניתן היה להשיג את מטרות המלחמה במועד מוקדם יותר. מאחר ומדובר במערכה "זוללת" זמן, כוח אדם ומשאבים נוספים (שקשה להגיע בה למנהרה האחרונה, למעוז הטרור האחרון וכיוצא בזה), אולי מוטב להסתפק במהלכים מוגבלים יותר שנעים על הרצף שבין מה שצה"ל נהג לכנות במשך שנים של סבבי לחימה "פגיעה קשה" לבין מבצע "חיצו הצפון" שבמסגרתו הוכרע צבא טרור (חזבאללה) אך לא מוגר ופורק. ואחרי כל זה, ההכרעה הטקטית פנים רבות לה ואין בהכרח אחת הזוהה לרעותה. אולם כלל אחד תקף לכולן – היכן שהמהלך הצבאי הוכן היטב והיה מתאם גבוה בין המשאבים שהוקצו ליעדים, הוא קצר הישגים מבצעיים, והיכן שפחות – הדבר ניכר בהתאמה, או לחלופין גבה מחיר יקר יותר בדם ובדמים. לא נכון להטיל את כל כובד נטל ההכרעה רק על זרוע או על תפיסה אחת (תשלובת מודיעין-מהלומה או חיל האוויר), ונדרש איזון בבניין הכוח בכדי להגיע לאופטימיזציה שבמסגרתה כלל רכיבי העוצמה של צה"ל, ובכלל זה צבא היבשה, יוכלו להרים תרומה של ממש להכרעת האויב. ואם לסכם, בכל האמור בלחימת היבשה, כמאמר תא"ל (מיל') גיא חזות, "ניצול הקרקע, חשיבה תחבולנית ולמידת תורפות האויב הם הבסיס לשליטה באומנות המלחמה" (חזות, 2024, עמ' 261). צבא טרור או צבא תעשייתי, זה היינו הך. הדרך להשגת הכרעה ביבשה עוברת דרך אמיתות אלו וכל המנסה לקצר דרכו, באמצעות הפעלת אש או הטלת סד"כ כה גדול עד כי דבר לכאורה לא יעמוד בפניו, ומוותר על ניתוח נכון של השטח, על הגייט תוכנית מבוססת תחבולה ועל הבנת חולשותיו וטבעו של האויב חוטא למקצוע המלחמה.

המחבר מודה לאלוף (מיל') מוטי ברוך, לאלוף (מיל') יאיר גולן, לתא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל, לאל"ם (מיל') דביר פלג, לח"כ לשעבר עפר שלח, לתא"ל (מיל') משה (צ'יקו) תמיר על הערותיהם הטובות למאמר.

רשימת המקורות:

- אדמסקי, דימה (2011). **תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית**. משרד הביטחון.
- אורטל, ערן (מאי 2022). "להתיש את החתול". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 35-50.
- איזנקוט, גדי (יוני 2010). "השתנות האיום? המענה בזירה הצפונית". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 1, עמ' 32-23.
- אלי'ם ג' (דצמבר 2024). "צבא טרור – קווים לדמותו". **מערכות**, גיליון 504, עמ' 38-43.
- איילנד, גיורא (2018). **לא נרדם בלילות**. ידיעות ספרים.
- אילנאי, איתי (26 במרץ 2025). "המצוד במנהרות, הבריחה הדרמטית והחיסול המיוחל: כך הרגנו את סינוואר". **ישראל היום** מוסף שישיבת, עמ' 22-33.
- בזק, יובל וגילת, אמיר (24 ביוני 2024) פודקסט "על התמרון" (פרק רביעי). **מערכות**.
- בן ישי, רון (10 באוקטובר 2024). "דיווח מהכפר שממנו עמדו לשעור אלפי אנשי רדואן לישראל". **Ynet**.
- בן ישי, רון (12 בדצמבר 2024). "לקחי 7/10 שישמו, הסכנות שעוד בסוריה ו-5 הנקודות שנתרו להכרעת טראמפ". **Ynet**.
- בן ישי, רון (22 ביוני 2025). "רשת ביטחון היסטורית וחתימה לסיום". **Ynet**.
- ברנע, דוד "דדי" (25 בפברואר 2025). "הרצאת ראש המוסד דדי ברנע". **כנס המכון למחקרי ביטחון לאומי 2025**, תל אביב.
- ברעם, אמיר ופרל פינקל, גל (אוגוסט 2021). "רף פצ"ן – לחשל את החרב". **מערכות**, גיליון 491, עמ' 8-15.
- גולדפוס, דן (13 במרץ 2024). "הצהרת מפקד עוצבת האש". **ח'אן יונס**.
- גולן, יאיר (30 ביוני 2019). המושב "האם ישראל תנצח במלחמה הבאה?". **כנס הרצליה 2019**, אוניברסיטת רייכמן.
- גולן, שמעון (2013). **מלחמה ביום הכיפורים: קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים**. מערכות ומודן.
- דבורי, ניר (11 באוקטובר 2023). "תוכננה במשך כשנה: כך התרחשה מתקפת הפתע של חמאס – שלב אחר שלב". **חדשות N12**.
- דרוקר, רביב ושלח, עפר (2005). **בומרנג**. כתר.
- הנדל, יעוז וכץ, יעקב. (2011). **ישראל נגד איראן**. כנרת, זמורה ביתן.
- הראל, עמוס ויששכרופ, אבי (2004). **המלחמה השביעית**. ידיעות ספרים.
- וייס, אפרת (5 ביולי 2007). "מפקד איו"ש היוצא: חמאס לא ישלוט בגזרה". **Ynet**.
- זהר, גיא (21 באפריל 2025). **מהצד השני עם גיא זהר**. כאן 11.
- זיתון, יואב (7 באוגוסט 2022). "הקרב ההרואי של אגוז: הלוחמים סיכלו חטיפה של אחד החללים – כך נערכו בצה"ל לאיום". **Ynet**.
- זמיר, אייל (15 ביוני 2025). "אזרחי ישראל – כל מי שפוגע בכם משלם וישלם מחיר כבד. בכל זירה". **אתר צה"ל**.
- חזות, גיא, (2024). **צבא ההייטק וצבא הפרשים**. מערכות ומודן.
- חזות, גיא ושלח, עפר (30 בספטמבר 2024). "תמרון יבשתי בחזית הצפון – משמעויות והשלכות". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- טובי, טל (דצמבר 2009). "ההלכה שמאחורי המעשה: ההיבט התיאורטי של מלחמה נגד כחות מהפכניים". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, גיליון 3, עמ' 69-81.
- כהן, גילי (16 באוקטובר 2023). "מיטוט שלטון חמאס ופתרון לסוגיית החטופים: מסמך מטרות המלחמה נחשף". **כאן 11**.
- כוכבי, אביב (25 בדצמבר 2019). "הרצאה בכנס צה"ל והחברה הישראלית – לזכר רב'אלוף אמנון ליפקין שחק", **המרכז הבינתחומי הרצליה**.
- לוי, שי (12 בספטמבר 2024). "צה"ל הודיע רשמית: 'הכרענו את חטיבת רפיח של חמאס'". **מאקו**.
- לוי, שי (9 בינואר 2025). "המלכוד של צה"ל בעזה ומה שמאפשר למחבלים להרים ראש". **מאקו**.
- מאטיס, גיים ווסט, פרנסיס "בינג" (2022). **אות קריאה: כאוס**. משרד הביטחון ומודן.
- מופז, שאול (2024). **המסע הישראלי שלי**. ידיעות ספרים, מהדורה שנייה.
- מפקדת זרוע היבשה, יהודה (ינואר 2012). **מבצעי כוחות היבשה** (כרך ראשון – מבוא). זרוע היבשה, יבשה 3-זי-6.
- סיבוני, גבי (אוקטובר 2010). "הבסת טרור המתאבדים ביהודה ושומרון 2002-2005". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 2, עמ' 95-104.
- סימפסון, ריצ'ארד (1999). **מרוץ אל העתיד**. מערכות.

- עמידרור, יעקב (מאי 2022). "איראן כאתגר צבאי ומדיני לישראל". **בין הקטבים**, גיליון 35, עמ' 19-33.
- פינקל, מאיר (אפריל 2025). "הכרעה צבאית במלחמת 'חרבות ברזל' מצע לדיון מחודש". **מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים** (בס"א).
- פינקל, מאיר (נובמבר 2024). "לא 'מלחמה משלו': סיוע אווירי התקפי לכוחות המתמרנים במלחמת 'חרבות ברזל' בעזה". **אוויר וביטחון**, גיליון 1, עמ' 23-36.
- פלג, דביר (אוגוסט 2023). **מי מפחד מרב-זירות?**. מרכז דדו.
- קובוביץ, יניב (27 בפברואר 2025). "תחקיר צה"ל: פיקוד הדרום לא העריך שחמאס יפלוש, אוגדת עזה הוכרעה בתוך זמן קצר". **הארץ**.
- קובר, אבי (1996). **הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1982-1948**. מערכות.
- רגב, ליאת (27 ביוני 2025). "האלוף במיל' דורון אלמוג: אנחנו צריכים להיות בתפיסה שחמאס תמיד רוצה לתקוף ולהיות מוכנים". **רשת ב'** באתר כאן 11.
- שלח, עפר (2003). **המגש והכסף**. כנרת, זמורה-ביתן, דביר.
- שלח, עפר (13 במאי 2005). "אני עובד מול אפס התרעות". **ידיעות אחרונות** המוסף לשבת, עמ' 8-9.
- שלח, עפר (2015). **האומץ לנצח**. ידיעות ספרים.
- שמש, אלישיב (1995). **בכוח התחבולה**. מערכות.
- תמיר, משה (אוגוסט 2012). "דילמות בלחימה בשטחים צפופי אוכלוסייה". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 4, גיליון 2, עמ' 3-9.

ראיונות:

- אשכנזי, גבי (2024). ראיון.
- ביטון, עמי (2025). ראיון.
- אלי"ם ב', (2025). ראיון.
- אלי"ם (מיל') ג' (2025). ראיון.
- פינקלמן, ירון (2025). ראיון.
- תמיר, משה (2024). ראיון.